

Юрій МАТЕЛЕШКО,
доцент кафедри країнознавства
ДВНЗ «УжНУ»

АНЕКСІЯ КРИМУ РОСІЄЮ ТА ЇЇ ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

Аналізуються дійсні та можливі геополітичні наслідки російської анексії Криму на національному (Україна, Росія), регіональному (ЄС, СНД) та глобальному рівнях. Особлива увага приділена системним наслідкам конфлікту, як для безпосередніх її учасників, так і для світової системи безпеки в цілому.

Ключові слова: Крим, анексія, Україна, Росія, міжнародна безпека, геополітика.

Анализируются действительные и возможные последствия российской аннексии Крыма на национальном (Украина, Россия), региональном (ЕС, СНГ) и глобальном уровнях. Особенное внимание уделено системным последствиям конфликта как для непосредственных его участников, так и для мировой системы безопасности в целом.

Ключевые слова: Крым, аннексия, Украина, Россия, международная безопасность, геополитика.

Real and possible geopolitical results of the Russian annexation of Crimea on the national (Ukraine, Russia), regional (EU, CIS) and global levels are considered in the article.

Keywords: Crimea, annexation, Ukraine, Russia, international security, geopolitics.

Події, якими супроводжувалася анексія Криму, відзначалися надзвичайною стрімкістю та відбувалися за чітко спланованим сценарієм. На фоні української кризи у кінці лютого 2014 року в Автономній республіці Крим з'явилися озброєні формування в російській вій-

ськовій формі без знаків відмінностей, загони «самооборони» і «козаки». Порушуючи законодавство України, парламент Криму обрав новий уряд, одночасно почалося блокування військових частин української армії та захоплення української державної власності. Вже 16 березня 2014 року на поспіхом організованому референдумі жителі Автономної республіки Крим проголосували за відділення від України і приєднання до Росії [5]. 18 березня 2014 року було підписано Договір про прийняття Криму та м. Севастополя до складу Росії [3], а 21 березня 2014 року у Москві відповідний закон був скріплений високою державною печаткою [12]. Поспішне прийняття півострова до складу Росії завершилося.

Анексія Криму, яка була здійснена всього за три тижні, є не локальним конфліктом, а матиме системні наслідки як для безпосередніх її учасників, так і для міжнародного порядку в цілому. При цьому на першочергову увагу заслуговують наслідки в геополітичній сфері.

Спираючись на здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників, аналітиків та експертів (Г.Жиров, А.Октисюк, А.Соболев, Г.Кухалейшвілі, С.Шергін, Р.Вахітов, К.Телін, К.Саркісов, Г.Кіссінджер, М.Кросс, П.Дібб та ін. [4; 7; 9; 6; 13; 1; 11; 18; 15; 16; 14]), спробуємо з'ясувати геополітичні наслідки анексії Криму на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Найпершим геополітичним наслідком втрати Криму для України є суттєве зменшення її впливу в Чорноморському регіоні, а також потенційної можливості бути одним із ключових регіональних гравців (зокрема, в рамках ОЧЕС та ГУАМ).

До анексії Україна юридично контролювала близько третини Чорноморського басейну, їй дісталася найбільш приваблива частина радянського спадку. Більше неї контролювала тільки Туреччина. Росія отримала досить скромну частину на сході. Після березневих подій 2014 р. Україна втрачає приблизно більше половини

того, що у неї було. Наша держава закривається в двох обмежених басейнах (Одесько-Миколаївський і Азовський), причому останній повністю під контролем Росії, а перший не має особливого військово-стратегічного значення. Слід відмітити, що раніше Україна втратила і частину західної зони, де Румунія відібрала у неї околиці шельфової зони о. Зміїний. До цього слід додати зменшення чисельності ВМС України, руйнування системи їх базування, а також системи підготовки кадрів.

Як вважає А.Октисюк, у результаті анексії Криму, континентальна Україна знаходиться в глибокому «геополітичному мішку» [7] (небезпеку півдню країни несе Крим та Придністров'я, півночі – Білорусь, а сходу – російські сепаратисти).

Крім воєнної, виникає загроза для транспортної безпеки нашої держави. Україна втрачає низку стратегічно важливих морських портів у Керчі, Феодосії, Ялті, Євпаторії та Севастополі. У територіальні води Криму відходить 10-мильна територія від крайніх точок кожного берега півострова. Фактично, наша держава втрачає статус держави з найдовшою лінією чорноморського узбережжя [4, с. 69-70]. Також Україна втратила стратегічні підприємства, багаті родовища корисних копалин у надрах моря, котрі могли б диверсифікувати та посилити енергетичну незалежність країни від російських вуглеводнів.

Своєрідною ціною приєднання Криму став стрімкий відхід України від колишньої лінії співпраці з Росією. Істотним наслідком анексії, на думку А.Соболева, стала переорієнтація нашої держави на нових геополітичних союзників у Європейському, Євроатлантичному, Азіатсько-Тихоокеанському регіонах з остаточною відмовою від участі в СНД, Євразійському економічному та Митному союзах [9, с. 21].

Незважаючи на повернення України до політики євроатлантичної інтеграції, низка дослідників сумні-

вається в успішності цього напрямку. На думку деяких експертів, наявність військової бази ворожої країни в окупованому Криму служить одним з важелів стримування інтеграції нашої держави до НАТО [4, с. 69]. Розміщення іноземних контингентів третьої сторони на території країни-здобувача суперечить критеріям членства в Північноатлантичному альянсі. Крім того, Україні буде важко приєднатися до НАТО через наявність окупованої та невизнаної переважною більшістю країн світу території.

Якщо виходити з засад класичної геополітики, то, безперечно, Росія отримала вагомий геополітичний вигреш. На думку деяких експертів, після загарбання Абхазії та Криму, РФ повернула собі вплив у Чорноморському регіоні, який був у неї за часів СРСР. Таким чином, Російська Федерація контролює величезну частину узбережжя Чорного моря, починаючи від гирла грузинської річки Інгури, що на кордоні невизнаної Абхазії – закінчуючи західним мисом Кримського півострова Тарханкут [7]. Хоча безпосередня зона контролю Росії тепер становить близько 40% (так само, як і Туреччини), вона отримала стратегічний контроль над усім Чорноморським регіоном, оскільки Крим розташований майже в центрі Азово-Чорноморського басейну.

Росія отримала необмежений контроль над базою Чорноморського флоту в Севастополі, можливість повноцінного оновлення ЧФ, а також всі морські порти і військові бази в Криму (Керченська поромна переправа, Керченський морський торговий порт, Керченський морський рибний порт, Феодосійський морський торговельний порт, Ялтинський морський торговельний порт, Севастопольський морський торговий порт, Севастопольський морський рибний порт, Євпаторійський морський торговельний порт). Це, у свою чергу, посилює транспортну інфраструктуру РФ в Чорноморському регіоні.

Військово-морська база в Севастополі є найважливішим стратегічним об'єктом для переведення військових сил в зону Середземномор'я. Через неї Росія постачала військами і технікою режим Башар Аль-Асада протягом усієї громадянської війни в Сирії. Крім того, вона є єдиною в розпорядженні РФ, яка знаходиться в теплих водах і єдиним місцем на Чорному Морі, що не належить НАТО, не рахуючи Грузію [4, с. 69].

Відділення Криму від України відкриває РФ поле для військово-політичних маневрів. З'являється можливість використання території півострова для розміщення стратегічної авіації, ракетних комплексів ближче до кордонів Румунії та Болгарії, у якості нового контраргументу в суперечці з США щодо розміщення системи ПРО у Європі [4, с. 69-70].

Росія отримує практично повний контроль над Азовським морем, де вона одноосібно контролює вхід в акваторію, а також Керченською протокою (через яку здійснювався експорт-імпорт продукції України з портів Азовського басейну). У загальний баланс «ціни Криму» необхідно також вписати вивільнені кошти на облаштування Новоросійська, як основної бази ЧФ на національній території, а також витрати на переформатування і посилення інфраструктури Південного військового округу, у разі, якби Крим залишився за проєвропейським урядом нової України, що взяв курс на євроатлантичну інтеграцію.

Росія реалізувала модель інспірування сепаратизму та гібридної війни, яка може бути використана нею й надалі стосовно інших країн. Так, зокрема, вважає більшість (73%) експертів, опитаних Центром Разумкова [8, с. 18]. «Кримський синдром» загрожує ланцюговою реакцією насамперед у зонах «дрімаючих» або «заморожених» конфліктів.

Не можна виключати, що Росія, користуючись досвідом дій в Україні, й надалі продовжуватиме політику

«гібридного» захисту співвітчизників за кордоном. Так, 1 липня 2014 р. на нараді послів і постійних представників Росії В.Путін заявив: «...наша країна буде і надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього весь арсенал наявних засобів: від політичних та економічних – до передбачених у міжнародному праві гуманітарних операцій, права на самооборону» [10]. Причому, під росіянами і російськомовними людьми останній має на увазі всіх, «які відчують себе частиною так званого широкого «русского мира», не обов'язково етнічні росіяни, але ті, хто вважають себе «русским человеком»» [10].

Саме з метою «захисту» російські війська окупували частину території нашої держави. Жертвою Росії можуть стати ще кілька країн пострадянського простору, де проживає багато етнічних росіян. Доречно зазначити, що в Гагаузії (Молдова) відбувся референдум, на якому більшість жителів підтримали вступ до Митного союзу, а в квітні 2014 р. Верховна Рада Придністров'я звернулася до РФ з проханням визнати її незалежність [8, с.18-19]. Особливо численні російські меншини в Казахстані та Латвії, стосовно якої Путін неодноразово висловлював невдоволення ставленням до етнічних росіян.

Зважаючи на вищенаведене, Кремлю може загрожувати втрата впливу серед колишніх радянських республік, зокрема, Центральної Азії. Нас не повинен обманювати той факт, що їхні лідери або прямо визнали приєднання Криму (як президенти Казахстану і Киргизії), або виступили з нейтральними заявами без жодного засудження дій Росії (як прес-служби МЗС Туркменії та Узбекистану). Керівництво цих республік так чи інакше залежить від Росії і до того ж всерйоз боїться організованих західними «демократомейкерами» власних «майданів». Однак слова Путіна про об'єднання «русского мира» теж мало кого радують. Їх можна зрозуміти у контексті відторгнення від, скажімо, Казахстану, північ-

них областей, населених переважно російськомовними жителями. Тим більше радикальні російські опозиційні політики на кшталт Едуарда Лимонова давно і відкрито вимагають цього. Крім цього, подібні заяви і дії Путіна – зайвий козир для антиросійськи налаштованих націоналістичних сил в цих республіках; вони давно звертаються до населення із запевненнями, що за євразійськими ініціативами РФ стоять імперські амбіції, які загрожують незалежності та територіальній цілісності цих країн. Фахівці з Центральної Азії вважають, що темпи євразійської інтеграції (про важливість якої так часто говорить сам Путін) тепер сповільняться [1]. Середньоазіатські політики стануть її поволи гальмувати і «про всяк випадок» вибудовувати таємні відносини із Заходом та Китаєм.

У той же час, внаслідок агресивних дій Росії у відношенні Грузії та України, серед країн СНД утверджується думка, що прагнення до демократії та зближення із Заходом означатиме загрозу для їх власної безпеки.

На думку Г. Кухалейшвілі, не можна виключати і сценарій дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Криму. У кримському суспільстві вже існують досить гострі протиріччя між етнічними росіянами та кримськими татарами. При цьому, бажання надати посильну військову допомогу одновірцям уже висловило близько 5 тис. добровольців, більшість із яких є громадянами Азербайджану і Туреччини. Не кажучи про можливості активізації діяльності у Криму ісламських екстремістів з Центральної Азії, Чечні, Татарстану [6].

Незважаючи на очевидний, на перший погляд, геополітичний виграв, багато хто вже сьогодні вважає, що у довгостроковій перспективі Росія зазнає істотних втрат. Так, на думку К.Теліна, у сучасному світі, де основні гравці використовують більш тонкі інструменти soft power або smart power, держава, яка спирається виключно на силові засоби в традиціях ХІХ – початку ХХ ст., приречена на невдачу [11]. Росія власними руками розмиває

той самий партнерський простір, конструювання якого було однією з ключових цілей МЗС в останні десятиліття, і обережна позиція Казахстану, Узбекистану та Китаю, які утрималися від голосування щодо резолюції ГА ООН про підтримку територіальної цілісності України [17] – красномовне тому свідчення.

У підсумку можливим є те, що Росія втратить стратегічне становище на пострадянському просторі, де вона зберегла роль якщо не гегемона, то сильного регіонального лідера, до якого примикають інші держави. З приєднанням Криму Росія стикається не тільки з ризиком втрати України, але й інших колишніх радянських республік.

Якщо говорити про більш глобальні наслідки анексії, то на думку експертів, опитаних Центром Разумкова, головними викликами російсько-українського конфлікту є такі:

- руйнування регіональної і глобальної систем безпеки (79%);
- зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами (59%);
- створення чергового «замороженого» конфлікту в Європі (45%);
- посилення політико-економічної конфронтації за всією Захід-РФ (36%);
- зниження ефективності міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї (27%) [8, с. 18].

Майже 80% експертів зійшлися на думці, що глобальна (ООН) та європейська (ОБСЄ) системи безпеки виявилися неспроможними адекватно та ефективно відреагувати на агресію РФ. Головний безпековий механізм світового співтовариства – Рада Безпеки ООН – заблокована Росією. Це показує неефективність післявоєнної глобальної системи безпеки, заснованої, зокрема, на двосторонніх та багатосторонніх договорах.

«Подвійний» прецедент у Криму може активізувати не тільки сепаратистські тенденції в інших державах, а й створити підґрунтя для силового приєднання спірних територій більш сильними у військовому плані гравцями. Наприклад, заморожені територіальні суперечки існують в Угорщини та Румунії (Трансильванія), Румунії та України (Буковина, частина Одеської області), Угорщини та Сербії (Воєводина), Албанії та Греції (Епір), Албанії та Македонії (Тетово). Також можлива ескалація конфлікту сербів та албанців на території Північного Косово. Крім того, активізація сепаратистських настроїв спостерігається у Шотландії (Велика Британія), Каталонії (Іспанія), Венетто (Італія), Курдистані (Туреччина, Ірак, Сирія). Урешті, кримський прецедент може стати підґрунтям для виникнення проблем із територіальною цілісністю самої Росії. Зокрема, йдеться про конфліктний потенціал економічно слабозвиненого Далекого Сходу, який уже сьогодні є об'єктом демографічної експансії з боку КНР [6].

Кримський конфлікт посилює конфронтацію за віссю Захід–РФ, яка визначається безпрецедентною втратою взаємної довіри та може призвести до нової «холодної війни». Різку оцінку агресивним діям Кремля дав на сторінках «Вашингтон Пост» Генрі Кіссінджер: «Путіну слід усвідомити, якими б не були його образи, що політика мілітаризму призведе до нової холодної війни» [15]. Градус протистояння підвищує і географічна наближеність конфлікту до Європи, до головних держав глобального розвитку. При цьому поглиблюється поляризація (формується блоковість) на євразійському континенті. Нового конфронтаційного змісту набувають як форсовано створюваний Євразійський економічний союз, так і ОДКБ. Росія мобілізує союзників у форматі регіональної інтеграції для геополітичного протистояння із Заходом [8, с. 19].

Однак, є аналітики, які вважають, що хоча Кримська криза згуртувала країни Заходу та підштовхнула їх

лідерів до активізації співпраці з усіх напрямів, однак вони не прагнуть повернення часів «холодної війни» та абсолютної ізоляції Росії на міжнародній арені. На думку С.Шергіна, наміри та дії Заходу є раціональними й такими, що виключають будь-який серйозний конфлікт із Росією та тримають двері для дипломатії відкритими [13].

Російсько-український конфлікт поставив під сумнів ефективність міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню ядерної зброї [8, с. 19]. Україна, позбавившись ядерного потенціалу під міжнародні гарантії (Будапештський меморандум), стала об'єктом агресії з боку держави, яка ці гарантії надала. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун на початку саміту з атомної безпеки, який відбувався з 24 до 25 березня у Гаазі, зазначив: «У випадку України гарантії безпеки були основоположною умовою її приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» [2]. За словами генсека ООН, надійність гарантій, наданих Україні Будапештським меморандумом, «серйозно підірвана» подіями у Криму. Наслідки конфлікту довкола Криму як для національної безпеки України, так і для національних нормативних документів щодо нерозповсюдження атомної зброї, на думку Пан Гі Муна, є глибинними [2]. Адже багато країн побачать гарантію своєї безпеки саме у володінні ядерною зброєю.

Не варто виключати і можливу втрату США лідируючої позиції, як «країни-умиротворювача». Слова представників американського уряду, підкріплені військовою та економічною потугою, завжди були важливим активом Вашингтона в міжнародних відносинах. У відповідь на агресію Росії в Україні США заявили про «серйозні наслідки». Якщо останніх не буде, то довіра до Вашингтону буде значною мірою підірвана. У такому разі Сполучені Штати ризикують тим, що в майбутньому такі країни, як Іран, Сирія чи Венесуела будуть ігнорувати їхню позицію.

Отже, анексія Криму Росією матиме довготривалі геополітичні наслідки не тільки для безпосередніх учасників конфлікту, але й для міжнародної системи в цілому. Втрата Криму остаточно послабила позиції України в Чорноморському регіоні. Наша держава позбулася території, яка має важливе геополітичне значення для розбудови комунікаційних зв'язків і зміцнення національної безпеки. Однак, анексія прискорить якщо не євроатлантичну, то, принаймні, європейську інтеграцію України, стане стимулом для проведення невідкладних політичних та економічних реформ. У короткочасній перспективі приєднання Криму розширює геополітичний вплив Росії у Чорноморському регіоні, але, разом з тим, несе стратегічну загрозу втрати нею впливу на держави колишнього СРСР (в першу чергу – України), а також послаблення лідируючих позицій у світі через протистояння з більш сильними західними акторами світової політики. Анексія Криму завдала остаточного удару по системі глобальної безпеки, що сформувалася після Другої світової війни. Неможливість запобігти та вирішити конфлікт через механізми ООН неминуче призведе до трансформації не тільки згаданої інституції, але й світової системи безпеки в цілому. Однак, на порозі цих змін може посилитися силовий (ядерний) фактор у міжнародних відносинах, а також активізація сепаратистських рухів у всьому світі.

Список використаних джерел

1. Вахитов Р.Р. Присоединение Крыма: геополитические и геоэкономические выгоды и потери [Електронний ресурс] / Р.Р. Вахитов // Политическое образование. – Режим доступу: <http://www.lawinrussia.ru/node/319425>
2. Генсек ООН: ядерні держави порушили зобов'язання перед Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/генсек-оон-ядерні-держави-порушили-зобовязання-перед-україною/a-17517695>

3. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>
4. Жиров Г.Б. Анексія Криму, причини та наслідки / Г.Б. Жиров // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 45. – С. 68 – 72.
5. Крым выбрал Россию. 16.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/politics/2014/03/15_a_5951217.shtml
6. Кухалейшвілі Г. Дивна війна в Криму: виклик міжнародній безпеці [Електронний ресурс] / Георгій Кухалейшвілі // UA Foreign Affairs. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/divna-viina-v-krimu-viklik-mizhnarodnii-bezpecii/>
7. Ок蒂斯юк А. Анексія Криму – геополітична втрата України [Електронний ресурс] / Анатолій Ок蒂斯юк. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/06/4/7027774/>
8. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 5-6. – С. 2 – 39.
9. Соболев А.А. Нова зовнішня політика Кремля на українському напрямку / А.А. Соболев // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 3 (32). – С. 14 – 22.
10. Совещание послов и постоянных представителей России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46131>
11. Телин К.О. Крым и Юпитер [Електронний ресурс] / К.О.Телин // Россия в глобальной политике. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/number/Krym-i-Yupiter-16581>

12. Федеральный конституционный закон Российской Федерации от 21 марта 2014 г. № 6-ФКЗ «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов Республики Крым и города федерального значения Севастополя» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2014/03/22/krym-dok.html>
13. Шергін С. Чорноморський регіон: конфронтація чи діалог? [Електронний ресурс] / Сергій Шергін // UA Foreign Affairs. Зовнішні Справи. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/en/expert-opinion/view/article/chornomorskii-region-konfrontacija-chi-dialog/>
14. Dibb P. The Geopolitical Implications of Russia's Invasion of Ukraine [Електронний ресурс] / Paul Dibb. – Режим доступу: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=182189>
15. Henry Kissinger: To settle the Ukraine crisis, start at the end [Електронний ресурс] // The Washington Post. – 2014. – March 5. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html
16. Mark C. The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy [Електронний ресурс] / Cross Mark. – Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2014.985241>
17. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. # 68/262. Territorial integrity of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262
18. Sarkisov K. Russia's Annexation of Crimea and its Implications for East Asia: A Russian Perspective [Електронний ресурс] / Konstantin Sarkisov. – Режим доступу: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?id=178898&lng=en>